

سیر تاریخی
اندیشه های سیاسی در غرب

(از افلاطون تا نیچه)

تألیف:

دکتر احمد بخشایشی اردستانی

انتشارات آوای نور

بخشایشی اردستانی، احمد
سیر تاریخی اندیشه‌های سیاسی در غرب / تألیف احمد بخشایشی
اردستانی
تهران: آوای نور، چاپ اول ۱۳۸۳
۲۷۵ ص.

ISBN: 964-5819-23-7

فهرستویسی براساس اطلاعات فیبا.
کتابخانه: ص. ۲۷۳ - ۲۷۶؛ همچنین به صورت زیرنویس.
۱. علوم سیاسی - تاریخ. الف. عنوان.
ص ۳ / ج ۸۱ / ۳۲۰/۵
کتابخانه ملی ایران

۱۷۰۳۴-۸۳ م

سیر تاریخی اندیشه‌های سیاسی در غرب

تألیف: احمد بخشایشی اردستانی

ناشر: آوای نور

چاپ هشتم ۱۳۹۴

تیراژ: ۱۱۰۰ جلد

چاپ و صحافی: نشاط

شابک: ۹-۲۳-۵۸۱۹-۶۶۴-۹۷۸

● تهران: خیابان انقلاب - خیابان ۱۲ فروردین - خیابان وحید نظری - پلاک ۹۹

تلفن: ۶ - ۶۶۹۶۷۳۵۵ / شماره: ۶۶۴۸۰۸۸۲

کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است.

قیمت ۱۷۰۰۰ تومان

فهرست مطالب

مقدمه ۱۱

گفتار نخست: ملاحظات دربارۀ اندیشه‌های سیاسی

۱. طبیعت اندیشهٔ سیاسی ۱۵
۲. ارائه‌ی راه حل در چارچوب مفاهیم چهارگانه ۱۷
۳. وظیفه‌ی اندیشه‌های سیاسی ۱۹
۴. فایده مطالعه علوم سیاسی ۲۰
۵. تفاوت علوم سیاسی با علوم طبیعی ۲۱
۶. انتظارات موجود از اندیشه‌های سیاسی ۲۳
۷. دوره‌های اندیشه‌های سیاسی ۲۴
- ۷-۱. معیار زمان ۲۴
- ۷-۲. معیار محتوای سیاست ۲۵
۸. ضرورت وجود دولت ۲۶

گفتار دوم: اندیشه‌های سیاسی دولت - شهری

۱. افلاطون ۲۹
- ۱-۱. نظریه فطری افلاطون درباره نخبگان حاکم ۳۰
- ۱-۲. حقیقت از دیدگاه افلاطون ۳۲
- ۱-۳. مُثُل افلاطونی ۳۲

۳۴	۱-۴. تعادل از دیدگاه افلاطون
۳۶	۱-۵. رابطه روانشناسی و جامعه‌شناسی در دیدگاه افلاطون
۳۷	۱-۶. مکانیزم تربیتی افلاطون برای نخبگان
۳۸	۱-۷. خیر محدود و نامحدود
۴۱	۲. ارسطو
۴۱	۲-۱. ارسطو و مفهوم اعتدال
۴۲	۲-۲. مقایسه اندیشه سیاسی افلاطون و ارسطو
۴۵	۲-۳. بررسی علل انقلاب

گفتار سوم: اندیشه‌های سیاسی در امپراطوری روم

۵۳	پیشگفتار
۵۴	۱. سپرو نماینده فکری حکمای روم
۵۵	۲. تفاوت‌های فکری سپرو با افلاطون و ارسطو

گفتار چهارم: ظهور مسیحیت و اثر آن بر اندیشه‌های سیاسی

۵۹	پیشگفتار
۶۱	تشکیلات فکری قرون وسطی
۶۲	۱-۱. جزم‌گرایی
۶۳	۱-۲. مثالهایی از جزم‌گرایی
۶۳	۱-۳. علل گرایش به جزم‌گرایی
۶۷	۱-۴. عوامل مخرب جزم‌گرایی

گفتار پنجم: پیدایش مفهوم دولت ملی

۷۱	۱. اگوستین
۷۳	۲. ماکیاول و مفهوم دولت خودکفا
۷۴	۲-۱. مسئله فکری ماکیاول

۷۶	۲-۲. پیام اصلی کتاب شهریار
۷۷	۲-۳. توصیه ماکیاول به حکام
۸۰	۲-۴. قضاوت در مورد ماکیاول
۸۰	۳. مارتین لوتر
۸۰	۳-۱. مارتین لوتر و نظریه دو شمشیر
۸۳	۳-۲. دو چهره متفاوت از انسان در دیدگاه لوتر

گفتار ششم: اثر انگلستان بر تحول فکری اروپا

۸۹	پیشگفتار
۹۵	۱. ایده‌های سیاسی
۹۵	۱-۱. توماس مور و مدینه فاضله
۹۷	۱-۲. کامپانلا
۹۷	۱-۳. مساوات طلبان
۹۸	۱-۴. حفاران
۹۹	۲. توماس هابز
۹۹	۲-۱. توماس هابز و فلسفه مطلق‌گرایی
۱۰۱	۲-۲. دو تصویر از وضعیت موجود انسان و جامعه
۱۰۳	۲-۳. منشاء قانون در دیدگاه هابز
۱۰۴	۲-۴. جمع‌بندی نظریه هابز
۱۰۶	۳. ژان لاک
۱۰۶	۳-۱. ژان لاک مؤسس سیستم پارلمانی (حکومت براساس رضایت)
۱۰۷	۳-۲. مقایسه هابز و لاک
۱۱۰	۳-۳. مفهوم رضایت در اندیشه هابز و لاک
۱۱۴	۳-۴. مذهب از دیدگاه لاک
۱۱۵	۳-۵. نوآوری‌های لاک

گفتار هفتم: اثر فرانسه بر تحول فکری اروپا

۱۱۷	پیشگفتار.....
۱۱۹	۱. متسکیو.....
۱۱۹	۱-۱. متسکیو و تنوع تجربه سیاسی.....
۱۲۲	۱-۲. انواع حکومت‌ها از دیدگاه متسکیو.....
۱۲۴	۱-۳. نوآوری متسکیو.....
۱۲۵	۲. ژان ژاک روسو.....
۱۲۵	۲-۱. ژان ژاک روسو و نظریه‌ی اراده‌ی عامه.....
۱۳۳	۲-۲. ویژگی‌های اراده‌ی عامه.....
۱۳۴	۲-۳. ارزیابی اندیشه‌ی سیاسی روسو.....

گفتار هشتم: تام‌پین و حقوق بشر

۱۳۷	پیشگفتار.....
۱۳۸	۱. نظر تام‌پین راجع به حکومت.....
۱۳۹	۲. تام‌پین و حقوق طبیعی.....
۱۴۱	۳. نوآوری تام‌پین.....

گفتار نهم: فلسفه سودگرایان

۱۴۳	پیشگفتار.....
۱۴۴	۱. دیوید هیوم و اصالت تجربه.....
۱۴۷	۲. ادمنندبرک.....
۱۴۷	۲-۱. برک و سنت‌ها.....
۱۴۸	۲-۲. برک و اجتماع.....
۱۵۱	۳. جرمی بنتهام و فلسفه‌ی سودگرایی.....

گفتار دهم: لیبرالیسم

۱. چگونگی تکوین لیبرالیسم ۱۵۷
۲. معمای لاینحل لیبرالیسم ۱۶۰
۳. جان استوارت میل و نظریه‌ی آزادی ۱۶۴
- ۳-۱. اندیشه‌های جیمز میل و اثر آن بر استوارت میل ۱۶۴
- ۳-۲. جان استوارت میل و نظریه‌ی آزادی شخصی (تعدیل در لیبرالیسم) ۱۶۷

گفتار یازدهم: سوسیالیسم تخیلی

- پیشگفتار ۱۷۵
۱. طرح ایجاد جامعه‌های اشتراکی ۱۸۰
- ۱-۱. رابرت اوئن و جامعه اشتراکی ۱۸۰
- ۱-۲. شارل فوریه و جامعه اشتراکی ۱۸۲
۲. توسل به خشونت توسط نخبگان انقلابی ۱۸۵
- ۲-۱. بابوف ۱۸۵
۳. قدرت در دست فن‌سالاری ۱۸۷
- ۳-۱. سن سیمون و حکومت نمایندگی ۱۸۷
- ۳-۲. میسموند دو سیسموندی ۱۹۰
۴. مداخله مستقیم دولت در امور اقتصادی ۱۹۰
- ۴-۱. لوئی بلان ۱۹۱
- ۴-۲. فردیناند لاسال ۱۹۳

گفتار دوازدهم: اندیشه سیاسی هگل

۱. شرح حال و آثار ۱۹۵
۲. نظام فلسفه‌ی سیاسی هگل در قالبی منظم ۲۰۲
- ۲-۱. انواع دولت از دیدگاه هگل ۲۰۴

- ۲-۲. ویژگیهای دولت اخلاقی..... ۲۱۰
۳. نقد نظریه دولت اخلاقی..... ۲۱۵

گفتار سیزدهم: اندیشه سیاسی کارل مارکس

۱. مارکس و نظریه‌ی طبقاتی دولت..... ۲۱۹
۲. دولت از دیدگاه مارکس..... ۲۲۸
۳. پدیده‌های انقلاب از دیدگاه مارکس..... ۲۳۰
۴. نقد نظریه مارکس درباره‌ی انقلاب..... ۲۳۳

گفتار چهاردهم: آلتسی دوتوکویل و نظریه دموکراسی گروهی

۱. شرح حال و آثار..... ۲۳۹
۲. مقایسه‌ی جامعه‌ی اشرافی (آریستوکراتیک) با جامعه‌ی دموکراتیک..... ۲۴۶
۳. انواع حکومت دموکراسی از دیدگاه دوتوکویل..... ۲۵۰
۴. توکویل و سیاست فردی..... ۲۵۱
۵. توکویل و سیاست گروهی..... ۲۵۲
۶. دستاورد اندیشه‌ی توکویل..... ۲۵۳

گفتار پانزدهم: فردریک نیچه و نظریه‌ی ابرمرد

- پیشگفتار..... ۲۵۵
۱. نظریه ابرمرد..... ۲۵۶
۲. اصول زندگی طبقه برتر..... ۲۵۸
۳. نقد نظریه ابرمرد..... ۲۵۹
- کتابنامه..... ۲۶۳

به نام خداوند جان و خرد

مقدمه

اندیشه‌ی سیاسی به دنبال یافتن کارگزاری در تاریخ است تا مشکلات موجود در زندگی انسانها را در قالب یک مدل رهگشا باشد. مدل مجموعه‌ای است که بین پدیده‌های گوناگون روابطی ایجاد می‌کند و یک تصویر بعید و کلی و دور از واقعیت را عرضه می‌نماید. این مدل اولاً جنبه کلی دارد، ثانیاً به شرایط زمان و مکان بی‌توجه است و ثالثاً با کلماتی نظیر همیشه، هیچ و هرگز همراه است.

زندگی در کلیت خود نوعی مبارزه است. تا آنجا که این مبارزه، به مشکلات اجتماعی و اداره‌ی اجتماع مربوط گردد، باید به نحوی طریقه‌ی حل خود را بی‌یابد. تفکر برای حل چنین مشکلات و معضلاتی را اندیشه سیاسی گویند. بر این اساس اندیشه سیاسی برخلاف دستگاه‌های فلسفی از نوع علوی و برین نیستند و تا حد زیادی بر محور علایق و نیازهای اجتماعی شکل می‌گیرند. بنابراین اندیشه‌ی سیاسی دو خصیصه‌ی بارز را به همراه دارد:

نخست: واقعگرایی، چون مشکلات ریشه در واقعیات زندگی دارند، اندیشه‌ی سیاسی هم فارغ از تعلقات مکتبی در ذات خود واقع‌گراست.

دوم: تجربه‌گرایی، تجربه محک نهایی اندیشه‌ی سیاسی است.

در سایه‌ی این دو خصیصه می‌توان گفت اندیشه‌ی سیاسی دارای خواستگاه زیستی، اجتماعی، نظری و سیاسی است. بدین نحو که شرایط زیست گروه‌های انسانی، تضاد منافع طبقاتی، گروه‌های دارای رابطه‌ی مثبت با وسایل تولید با گروه‌های دارای رابطه‌ی سلبی با وسایل تولید و گروه‌های مسلط با گروه‌های زیر سلطه بوجود آورنده‌ی گرایش‌های فکری متضاد می‌باشد. در واقع شکل‌گیری اندیشه‌ی سیاسی واقعیات است، اقتضای طبیعت هم چنین است که همواره علم از واقعیات عقب‌تر باشد. واقعیاتی مانند ظهور و سقوط رژیم‌ها و امپراطوری‌ها، جنگ جهانی اول و دوم، پیدایش احزاب مختلف و

جنبش‌های گوناگون و تأسیس سازمان‌های بین‌الملل و منطقه‌ای، گسترش نیروهای ناسیونالیزم و جنبش‌های استقلال طلب، جوامع موج سوم، رشد عقلانیت ابزاری و دیوانسالارانه شدن زندگی اجتماعی و سیاسی، آگاهی فزاینده از شکاف روبه افزایش میان کشورها و جنبش‌های رهائی زنان نشان دهنده‌ی این مطلب است که همگی در سیر تطور اندیشه‌ی سیاسی اثرگذار و به نحوی هم از اندیشه‌ی سیاسی متأثر بوده‌اند.

ریسون آرون اندیشه‌ی سیاسی را تعیین چارچوبی که دارای اهداف عقلانی و ابزارهای منطقی و عقلانی است، تعریف می‌نماید و اندیشمند سیاسی را کسی می‌داند که بتواند آراء و اندیشه‌های خود را به شیوه‌ای عقلانی استدلال نماید و آن را از حوزه‌ی صرف آراء و ترجیحات شخصی خارج سازد.

مطالعه تاریخ اندیشه‌ی سیاسی از افلاطون تا مارکس و نیچه معرف این نکته است که انسان چگونه باید فکر کند تا واقعیتها را تفسیر و تبیین نماید و واقعیات نامطلوب را تغییر دهد و انسان و جامعه را خوشبخت نماید. و این سه محور می‌تواند اهداف اندیشه‌ی سیاسی را هم پوشش دهد. مطالعه اندیشه‌های افلاطون، ارسطو، هابز، ماکیاول، ژان لاک، تام پین، منتسکیو و ژان ژاک روسو، مارکس و مکاتب جدید فرانکفورت و شیگاگو توسط دانشجویان علوم سیاسی و روابط بین‌الملل در دانشگاهها می‌تواند موجب ساختارهایی برای ارائه طریق برای مشکلات سیاسی موجود در جامعه باشد. فهم کامل اندیشه‌های هر یک از نابغه‌های دوران متوط به فهم زمان و مکان و شخصیت ابداع‌کننده آن اندیشه است (هرمنوتیک فنی) و لزوماً اندیشه هرمتفکری نمی‌تواند خاص آن عصر باشد و حتی می‌تواند متعلق به عصرهای بعدی هم باشد. برای مثال بررسی اندیشه افلاطون و یا منتسکیو نه‌ازاین بابت که فقط پدیده‌ای تاریخی هستند بلکه از آن جهت که اینها فیلسوفانی هستند که متحول‌کننده سیاست می‌باشند و دانشجویان علوم سیاسی با مطالعه آثار آنان در واقع معضلات و مشکلات سیاسی جامعه را در آینه افکارشان می‌بینند.

برای سهولت فهم تاریخ اندیشه سیاسی نیاز به معیاری برای طبقه‌بندی احساس می‌گردد. براین اساس کتاب حاضر براساس دو معیار یعنی الف: معیار زمان، اندیشه سیاسی را به سه دوره‌ی تاریخی و ب: محتوای سیاست، آن را به چهار دوره‌ی تاریخی مقوله‌بندی نموده‌است. لازم به ذکر است که معیار فلسفی، معرفت‌شناختی و تاریخی و

جغرافیایی هم می‌تواند ملاک قرار گیرد. کارل منهایم در کتاب «ایدئولوژی و یوتوپیا» اندیشه سیاسی را تحت همین دو نام تقسیم می‌نماید. این محقق می‌گوید اندیشه سیاسی می‌تواند خود را به صورت ایدئولوژی و یوتوپیا به ظهور برساند. ایدئولوژی همان جهان‌بینی و فرآورده طبقه حاکم است که وضع موجود را توجیه می‌نماید، لکن یوتوپیا آمال و آرزوهای طبقات زیر سلطه و فاقد قدرت است. ایدئولوژی عامل ایجاد ثبات سیاسی است، لکن یوتوپیا زمینه فکری شورش و جنبش را فراهم می‌آورد. این اندیشه یوتوپیا می‌تواند جهت‌گیری راست و چپ هم داشته باشد. برای مثال اندیشه فاشیسم که در واقع آمال و آرزوی طبقات قدیم و خرده بورژوازی علیه انباشت سرمایه در دست بورژوازی و علیه گسترش مدرنیسم و سکولاریزم بود، از نوع اندیشه راستگرا و اندیشه مارکس که مبنی بر نهضت کارگری بود و آینده را از آن کارگر می‌دانست از نوع چپگرا می‌باشد.

نکته قابل توجه دیگر وجود واژه‌های همسان از لحاظ معنا با اندیشه سیاسی است. واژه‌هایی مانند فلسفه سیاسی، نظریه‌ی سیاسی و ایدئولوژی سیاسی دارای همسانیها و تفاوت‌هایی هستند. فلسفه سیاسی در یک شیوه انتزاعی به معرفی حکومت ایده‌آل در یک جامعه ایده‌آل می‌پردازد، لکن اندیشه سیاسی اولاً خصیصتی عملگرایانه‌تر دارد و ثانیاً می‌توان گفت تا حدی دنباله فلسفه سیاسی در قرن جدید است. نظریه سیاسی سعی می‌نماید پدیده‌های سیاسی را قانونمند نماید و به عبارتی دردشناس است و نسبت به اندیشه سیاسی جزءنگرتر است درحالی که اندیشه سیاسی علاوه بر توضیح پدیده‌ها، ویژه‌گی هنجاری و ترماتیو را هم دارا می‌باشد یعنی درمانگر است و در بررسی تغییر واقعیت همراه با سرزنش و یا تأیید اخلاقی می‌آید. ایدئولوژی سیاسی معطوف به ایمان و اعتقاد است و کار ویژه اصلی‌اش ساده‌سازی پیچیدگیهای واقعیات است، یعنی ساده‌سازی می‌نماید و پیچیدگیهای واقعیت را منکر می‌شود، لکن اندیشه سیاسی معطوف به اعتماد و اتقان و شناخت است. ایدئولوژی درمقایسه با فلسفه و نظریه سیاسی قرابت بیشتری با مذهب دارد. به هر حال اندیشه سیاسی درمقایسه با واژه‌های مشابه دارای خصیصتهایی نظیر عقلانی‌تر، عملگراتر و انضمامی‌تر و منظم‌تر نسبت به واقعیات اجتماعی است.^(۱)

۱. جهت مطالعه بیشتر به کتاب اندیشه‌های سیاسی مارکسیستی، حسین بشیریه، نشرنی، ۱۳۷۶، ص

کتاب حاضر، تاریخ اندیشه سیاسی در غرب در پانزده گفتار به زبانی ساده و روان برای دانشجویان علوم سیاسی و رشته روابط بین الملل تنظیم گردیده است. چون این کتاب حاصل جلسات تدریس و تحقیق اینجانب در دانشگاههاست احتمالاً از نارسائیه‌ها و نقصانهایی به دور نیست، لکن می‌تواند نقطه آغازی برای محققانی باشد که در این زمینه قلم می‌زنند.

ضمناً از همکاری و همفکری اساتید معظم و محققین توانا که صمیمانه مرا یاری رساندند، تشکر می‌کنم. به‌علاوه بجا می‌دانم که مراتب سپاس خود را از مشول انتشارات آوای نور، جناب آقای سید علیمحمد میرحسینی برای چاپ این کتاب تقدیم دارم.